

ELTEMPS

d'història

Almirall i el catalanisme

3 EDITORIAL / 4 APUNT L'exili de la intel·lectualitat catalana
8 DOSSIER La restauració borbònica de 1879 / **16** Valentí Almirall, la concepció del catalanisme polític / **21** Dels congressos catalanistes a 'Lo Catalanisme' / **24** 'Espanya tal com es', la visió crítica d'Almirall
28 Cronologia de Valentí Almirall, el catalanisme i la restauració
30 HISTÒRIA EN LLIBRES

El mes de juny passat es van complir 100 anys de la mort de Valentí Almirall. Aquest mes de desembre se'n compleixen 130 de la restauració de la monarquia dels Borbó en la persona d'Alfons XII. No és per casualitat que hem volgut fer coincidir les dues dates: fou Valentí Almirall qui, en el marc dels primers anys de la restauració borbònica, va fer els primers passos per estructurar i donar contingut ideològic i organitzatiu al catalanisme polític. Almirall no era, en absolut, un nouvingut en la política. El seu passat com a revolucionari –el trobem conspirant en contra d'Isabel II en els anys anteriors a la revolució de setembre de 1868 i participant en moltes insurreccions republicanes del període–, el seu protagonisme dins del republicanisme federal durant el Sexenni democràtic, la seua inclinació propagandística –publicant diaris i revistes–, el seu compromís amb el progrés i amb el país, el convertiren en l'impulsor d'un projecte que ha determinat la història contemporània de Catalunya.

Valentí Almirall, el catalanisme i la restauració

És cert que el catalanisme no fou un projecte exclusiu d'Almirall, sinó que va trobar un ampli consens entre molts sectors de la societat catalana i que bevia de fonts ideològiques molt diverses. Un element característic del catalanisme en els seus orígens –i que el diferencia, per exemple, del nacionalisme basc, molt més monolític– fou la seua pluralitat ideològica. Almirall representava la Catalunya d'esquerra, laica –i sovint anticlerical–, federal, urbana, popular i de progrés, clarament contrastada amb l'altra Catalunya, pairalista, catòlica, essencialista, rural i conservadora –la Catalunya del “serà catòlica o no serà”–, que des de les arrels carlistes també es va incorporar progressivament al catalanisme. I és cert que al cap i a la fi Almirall va quedar a poc a poc marginat. Però, al marge de quina fou la història posterior, l'aportació d'Almirall al catalanisme fou indiscutible: la publicació del *Diari Català* o de *Lo Catalanisme*, a més de les seues tasques organitzatives com a impulsor del Primer Congrés Catalanista o com a fundador del Centre Català, el situen en el primer pla d'un catalanisme que maldava per fer-se pas en la vida política i cultural de Catalunya.

Perquè, a més, la situació no era gens fàcil. Se sortia de l'experiència històrica del Sexenni democràtic o revolucionari, durant el qual les classes populars havien experimentat un important avenç en la seua consciència social, política i ideològica. La restauració de 1874 era el retorn a una política de repressió, d'imposició d'un estat que, sota l'aparença de modernització i democràcia, impossibilitava qualsevol avenç econòmic, social i polític pel conjunt del país i ofegava tota reivindicació popular. Era el manteniment d'una Espanya oficial bregada en guerres i aventures colonials, que convertia la política en l'art del favoritisme i de l'amiguisme més escandalós per acabar fent de l'estat un gran negoci. Justament, el catalanisme d'Almirall s'adreçava contra aquest model d'Espanya, i al mateix temps pretenia retornar a Catalunya les seues senyes d'identitat i una dinàmica política clarament diferenciada i nacionalitzadora.

L'exili de la intel·lectualitat catalana

Amb la victòria franquista, el 1939, la viva i activa intel·liguència catalana no tenia més futur per endavant que l'exili.

L'estat liberal espanyol que s'anà formant al llarg del segle XIX fracassà en la tasca d'eliminar la personalitat i les cultures dels pobles que es trobaven sota la seva jurisdicció. En aquesta mateixa centúria, a Catalunya tenia lloc un procés de recuperació cultural i política en què els intel·lectuals tingueren un enorme protagonisme. Un exemple del que diem el trobem en el posicionament desacomplexat de Joaquim Rubió i Ors el 1841 en el que es considera el manifest programàtic de la Renaixença, quan defensava la plena independència literària de Catalunya. La defensa de la tradició històrica i jurídica del país que feren els intel·lectuals topà frontalment amb les línies mestres de l'estat jacobí en procés de construcció.

El binomi catalanisme-intel·lectualitat esdevingué indestruïble. La independència de Catalunya en el plànol del pensament –com assenyalà el professor Vicente Cacho Viu– arribaria a la fi del segle XIX.

França, primera estació. Amb l'esfondrament de la Generalitat republicana, el febrer del 1939, un gran nombre d'intel·lectuals professionals que ja havien destacat per la seva resistència a la dictadura de Míguel Primo de Rivera o que en el període republicà i la Guerra Civil havien manifestat el seu antifeixisme i havien abraçat públicament la

causa de la democràcia i el catalanisme, hagueren d'abandonar el país.

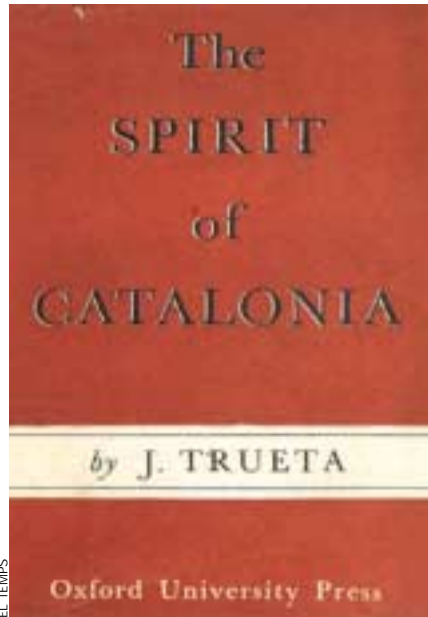
Camí de l'exili, la Institució de les Lletres Catalanes –que era la més alta representació de la intel·liguència catalana fidel a la Generalitat– celebrava la seva darrera reunió al mas Perxés d'Agullana (Alt Empordà) el vespre del 27 de gener del 1939. En el transcurs de la sessió, que presidia Pompeu Fabra, s'acordà posar sota la protecció de la Institució tots els escriptors que havien optat per seguir-la. El dia 31, el col·lectiu d'intel·lectuals entrava a l'estat francès pel Portús amb el bibliobús del Servei de Biblioteques al Front i un autocar de l'Assistència Social de la Generalitat.

L'enorme catàstrofe que significava per a Catalunya la derrota de la Guerra Civil determinà que des dels cercles governamentals i amb l'ajut del president Lluís Companys i el consell i l'assistència d'un nucli d'acadèmics catalans, el març del 1939 es constituís a París la Fundació Ramon Llull. El seu objectiu era mantenir la cultura catalana a l'exili i subvenir les necessitats dels intel·lectuals. La *Revista de Catalunya* seria el mitjà principal que s'utilitzaria per publicar els treballs dels seus col·laboradors, però també editaria llibres i opuscles en català, francès, espanyol i anglès. La Fundació comptà amb el suport de nombrosos intel·lectuals francesos, d'entre els quals esmentarem François Mauriac, Georges Duhamel,

Henri Focillon, Jean Amade, C. Soula, etc. L'ajut als intel·lectuals emigrats arribà per diversos conductes: *a)* les residències, que aplegaren una llarga nòmina de professors, periodistes, escriptors, metges i advocats (com la Residència Ramon Llull, a Tolosa de Lenguadoc; la Residència de Montpeller; la Residència del castell de Roissy-en-Brie; la Residència del castell de Boissy-la-Rivière, etc.); *b)* els comitès francesos; *c)* els treballs retribuïts a compte de la Fundació; *d)* els llibres de consulta i estudi i els subsidis temporals i eventuals en metàl·lic. El fet que molts estudiants expatriats haguessin ocupat càrrecs a les organitzacions estudiantils, a les joventuts dels partits polítics o a l'exèrcit impedia llur retorn, per la qual cosa la Fundació creà beques per ajudar-los.

Quant als intel·lectuals expatriats, a hores d'ara encara no s'ha fet cap investigació exhaustiva per elaborar-ne el cens i el país on s'establiren. El que sí que sabem és que, dels 135 professors expulsats de la Universitat de Barcelona —més de la meitat del cos docent—, 55 optaren per exiliar-se. Així doncs, de moment hem de basar-nos en el càlcul que en va fer Joan Sauret, dirigent d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), però que peca per defecte: de lletrats (escriptors i periodistes), 370; de metges, 158; d'ensenyants (d'estudis superiors, secundaris i primaris), 181; d'artistes (pintors, escultors, compositors i dibuixants), 181; d'advocats, 81; i d'enginyers, 31.

L'exili a la Gran Bretanya. Tot i que no sabem amb exactitud el nombre de catalans que aquest país acollí, perquè arribaren en tres tongades —els vinguts abans del 1939, els que havien lluitat a la legió francesa i els que fugiren de l'estat francès davant l'atac alemany—, hem de convenir que no fou un nombre gaire elevat. Fonts de l'exili estimen que no depassaren els 300, entre els quals figuraven nombrosos intel·lectuals: l'historiador i etnòleg Josep M. Batista i Roca, el psiquiatre Emili Mira i López, el periodista i escriptor Josep Manyé i Vendrell, els doctors Pere Gabarró i Garcia i Frederic Duran i Jordà,

EL TEMPS

el compositor Robert Gerhard Ottenwaller, l'enginyer, polític i economista Carles Pi i Sunyer, el prehistoriador Pere Bosch i Gimpera, etc. Però la personalitat més rellevant fou, sens dubte, el doctor Josep Trueta, cirurgià que desenvolupà un mètode de tractament de les fractures obertes que donà a conèixer en el llibre *El tractament actual de les fractures de guerra* i que el 1941 redactà *The spirit of Catalonia*, un llibre que, segons ell mateix declarà, tenia com a objectiu “posar en mans anglosaxones un lleuger inventari de la contribució catalana al progrés d'allò que en diem civilització occidental”.

A Amèrica. Des de les darreres dècades del segle XIX fins al 1930 l'estat espanyol fou l'origen d'un gran flux migratori cap al Carib i als països d'Amèrica del Sud. Per això no és estrany que els exiliats republicans que residien a França intentessin dirigir-se cap allí tant per raons familiars i lingüístiques com per les perspectives que per guanyar-se la vida oferien aquestes terres, com, fins i tot, per deixar enrere l'ombra de la guerra que amenaçava Europa. Les gestions de París, en col·laboració amb les autoritats republicanes a l'exili, aconseguiren que a finals del 1939 uns 14.000 republicans s'haguessin pogut instal·lar al continent americà. Ara bé, cal assenyalar que aquest volum

El doctor Josep Trueta, des del seu exili a la Gran Bretanya, va enllestir dues obres de notable accent català: *El tractament actual de les fractures de guerra* i *The spirit of Catalonia*, traduït també a la seva llengua.

EL TEMPS

Agustí Bartra amb la seva companya, Anna Murià, qui, al seu torn, des de l'exili de Roissy-en-Brie, prop de París, va mantenir correspondència amb l'escriptora Mercè Rodoreda. Aquesta parella també va passar per la República Dominicana. A la pàgina del costat, Avel·lí Artís-Gener, "Tísner", i Pau Casals, dos dels il·lustres catalans que van haver de marxar del país.

de població es distribuï de manera molt irregular, i foren Mèxic, la República Dominicana i Xile els països que els acolliren a primera hora i en major nombre. En canvi, països importants com l'Argentina, Veneçuela, Colòmbia i l'Uruguai o bé tancaren del tot la seva frontera o bé establiren unes condicions molt severes a l'admissió de refugiats que no es modificaren fins a l'acabament de la Segona Guerra Mundial. Per la seva banda, els Estats Units van mantenir inalterable el contingent d'emigració destinat als ciutadans de l'estat espanyol, que era de 252.

El Mèxic de Lázaro Cárdenas fou el primer país que es mostrà favorable a admetre emigrats, la qual cosa li permeté rebre l'elit de la intel·lectualitat, un col·lectiu professional que *a priori* era el que menys possibilitats tenia de trobar feina. D'entre els nombrosos intel·lectuals catalans que s'instal·laren al país asteca solament citarem els metges Jaume Anton Aiguader i Cortés, Jaume Aiguader i Miró, Francesc Aramburu i Salvador Armendares i Sagrera; els periodistes Lluís Aymamí i Baudina, Agustí Cabruja i Auguet, Narcís Molins i Fàbrega, Edmon Domínguez i Aragonès i Marcel Jové; els advocats Joan Luhí i Vallescà, Joan Loperena i Romà i Joan Molas i Ormella; els professors universitaris Eduard Nicol i Franciscà, Joan Roura i Parella, Jaume Serra i Hünter, Joaquim Xirau i Palau, Pau de Ballester i Convalia i Pere Bosch i Gimpera; els escriptors Avel·lí Artís-Gener ("Tísner"), Artur Bladé i Desumvila, Pere Calders i Rosinyol, Josep Carner i Lluís Ferran de Pol; els enginyers Ramon Peypoch i Pich, Jaume Ribas i Surinyach, Francesc Vinyals i Carbonell, Estanislau Ruiz i Ponsetí, etc.

El Xile del front populista Pedro Aguirre Cerda, a l'hora d'establir els criteris per a la selecció dels emigrats que el seu país acolliria, es pronuncià a favor dels que provenien dels sectors primari i secundari, i refusava admetre intel·lectuals. Als tècnics, se'ls permetria l'entrada sols amb un permís especial, i la seva estada quedaria limitada a un cert temps. Tot i que aquest era el criteri general, és ben cert que la reali-

tat fou ben distinta, ja que a Xile hi residiren els escriptors Domènec Guansé, Joan Oliver, C. A. Jordana, Xavier Benguerel i Francesc Trabal. Josep Ferrater Mora –autor del *Diccionario de Filosofía*– treballà a la Universitat de Xile en la càtedra de Filosofia Moderna i Contemporània. La gran tasca que realitzà li permeté que el 1947 fos contractat per la Columbia University i, així, es va poder traslladar als Estats Units. Al país andí també exerciren la seva professió el doctor Miquel dels Sants Cunillera, l'advocat Lluís Franquesa i Feliu, l'enginyer Mateu Abelló i Roset, la professora Dolors Piera i Llobera, el pintor i exprofessor de l'Escola de Belles Arts de Barcelona Antoni Viladoms, i l'escriptor Claudi Tarragó, entre molts altres.

El sàtrapa caribeny Rafael Trujillo Molina, per raons de política interna, obrí les portes de la República Dominicana als exiliats amb la condició que fossin treballadors agrícoles experts. El fet, però, és que la selecció no es va fer així, i el petit país caribeny es trobà amb la densitat més elevada d'intel·lectuals de tota la seva història. Però com que no tenien la menor possibilitat de guanyar-s'hi la vida, ben aviat es dirigiren a altres països. Entre els catalans que anaren a parar en aquest indret tan inhòspit aleshores, cal esmentar els pintors Josep Gausachs Armengol, Josep Rovira i Joan Junyer Pascual; els escriptors Vicenç Riera i Llorca, Agustí Bartra i Anna Murià; els enginyers Ramon Martorell Otzet i Eduard Barba i Gosé; els periodistes Marià Vives i Manuel Valldeperes, que fou nomenat membre del Comité Nacional Dominicano de Filosofía y Ciencias Humanas (dependent de la UNESCO).

L'Argentina es negà a admetre emigrats republicans per evitar, oficialment, una saturació del mercat de treball, però en realitat aquesta negativa obeïa al temor de les autoritats governamentals que entre els republicans que arribessin hi haguessin extremistes polítics. Tampoc en aquest cas no coneixem el nombre de catalans que fins al 1940 havien aconseguit entrar en aquest país, sobretot des de Xile. Però el que sí resulta evident és que devien ser molt

EL TEMPS

pocs. Esmentarem els professors Joan Coromines, Rafael Closas, Lluís Antoni Santaló i Sors i Joan Cuatrecasas; les artistes Margarida Xirgu i Concepció Badia; els escriptors i periodistes Pere Coromines, J. de Camps i Arboix, Pere Mas i Parera, Joan Merli, Manuel Fontdevila i Francesc Madrid; l'enginyer Santiago Rubió i Tudurí (el 1946); i el pensador polític i escriptor Manuel Serra i Moret.

Cuba, un país amb llarga tradició immigratòria, establí la prohibició que els estrangers poguessin treballar, cosa que dissuadí els republicans a anar a aquella illa. Entre els pocs catalans que aconseguiren ser-hi admesos hi havia el biòleg Pere Domingo Sanjuán, que treballà al Laboratori Nacional i fou professor i director de la secció de Febre Tifoide; el doctor Francesc Folch, director tècnic de l'Institut de Biologia de l'Havana; el dibuixant caricaturista Lluís Bagaria; el periodista Vicenç Bernades i Vuisà; i l'escriptor Josep M. Poblet.

Aquesta elit catalana dispersa per les terres d'Europa i Amèrica deixà una Catalunya quasi acèfala, i com a mínim del 1939 al 1945 –període corresponent a la fase més virulenta de l'intent de genocidi cultural de la dictadura franquista– tingué una importància cabdal per evitar la ruptura del procés de recuperació de la cultura nacional catalana iniciat a la Renaixença. Simultàniament, aquesta intel·liguència constituí una gran aportació científica i tècnica als

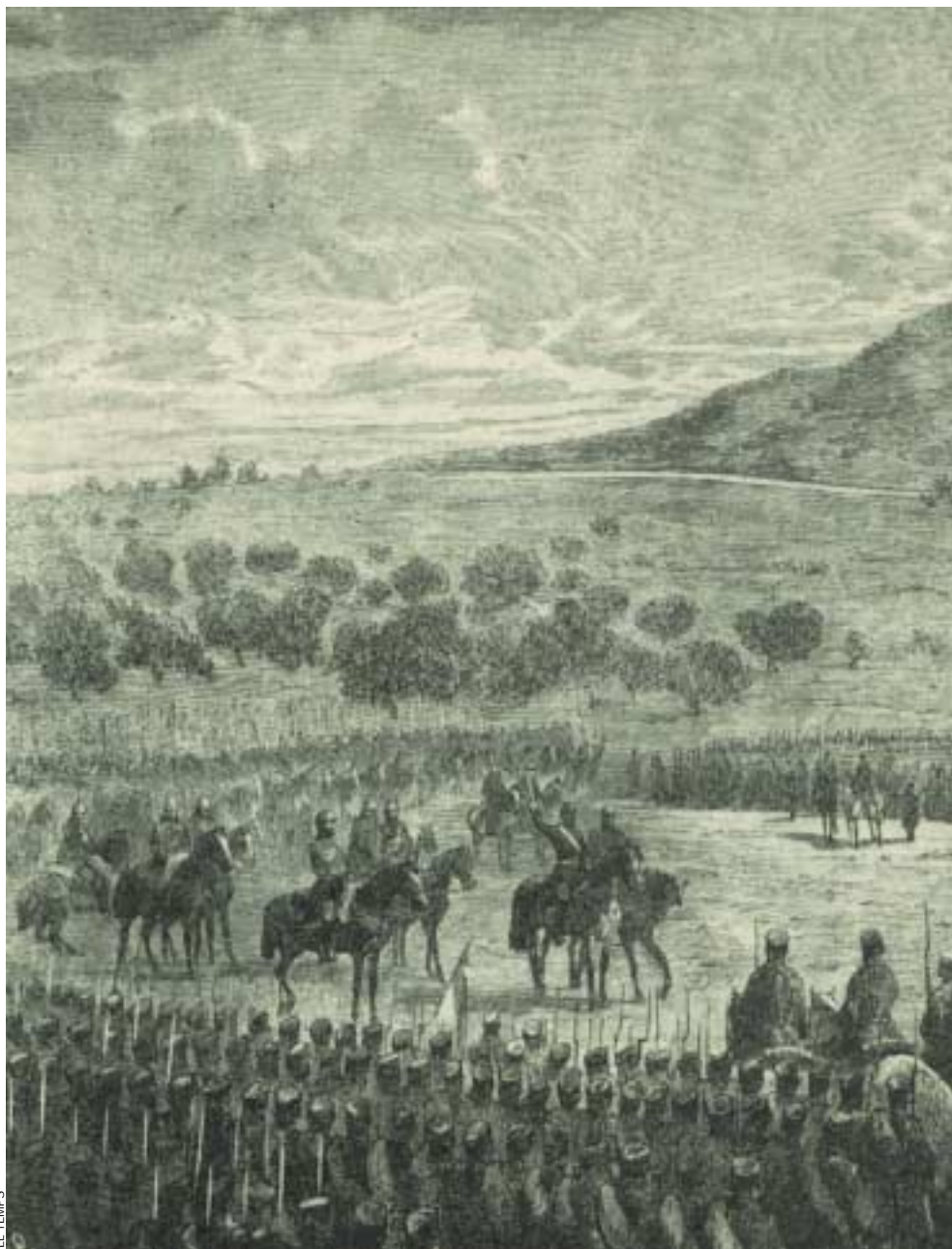
països d'acollida, especialment els llatinoamericans, raó per la qual molts dels seus components foren objecte de distincions del més alt nivell com a mostra del reconeixement a la seva tasca professional. Valguin com mostra alguns noms: Pau Casals, que fou doctor *honoris causa* per la Universitat de Montpeller, membre del Consell Europeu del Fons Internacional per la Música –designat per la UNESCO–, doctor *honoris causa* per la Universitat de Veracruz, comendador de la Orden de Mayo de l'Argentina, doctor en Humanitats per la Universitat de Colúmbia, etc.; August Pi i Sunyer fou nomenat doctor *honoris causa* per la Universitat de Venèçuela; Pau Vila va rebre l'ordre Andrés Bello (primera classe) de Venèçuela; Lluís A. Santaló, el Premi Nacional de ciències de l'Argentina; Lluís Sayé també fou nomenat doctor *honoris causa*, en aquest cas per la Universitat de San Marcos de Lima; Josep Quero Molares, membre d'honor de l'Institut d'Études de la Langue d'Oc; Pompeu Fabra, doctor *honoris causa* per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc; Josep Carner, doctor *honoris causa* per la Universitat d'Aix de Provença; Josep Trueta, cavaller de la Legió d'Honor (francesa), doctor *honoris causa* per les universitats de Buenos Aires, Oxford, Rio de Janeiro, etc., i premi Laborie de l'Acadèmia Francesa de Cirurgia.

Daniel Díaz i Esculies

*A hores d'ara
encara no s'ha fet
cap investigació
exhaustiva
per elaborar el cens
i el país on s'establiren
els intel·lectuals
exiliats.*

*Així doncs,
hem de basar-nos
en el càlcul que va fer
Joan Sauret,
dirigent d'Esquerra
Republicana
de Catalunya (ERC),
però que peca
per defecte*

Proclamació d'Alfons XII com a nou rei d'Espanya, el 29 de desembre de 1874, a Sagunt (Camp de Morvedre). El nomenament el va fer Arsenio Martínez Campos.

EL TEMPS

La restauració borbònica de 1879

El marc polític de l'estat en què es desenvolupa el catalanisme al darrer terç del segle XIX és la restauració de la dinastia dels Borbons.

mant monarca Alfons XII feia la seva entrada triomfal a Madrid.

D'aquesta manera es donava pas a una nova etapa en la història d'Espanya, que, per una banda, es plantejava donar estabilitat a la monarquia restaurada, amb la desaparició per sempre més de les temptacions intervencionistes de l'exèrcit a la vida política, i que, per l'altra, pretenia garantir el manteniment del poder polític a perpetuïtat de la burgesia agrària i terratinent, evitant noves convulsions revolucionàries.

L'herència del Sexenni. Certament, el període immediatament anterior s'havia caracteritzat per la irrupció de les masses populars i del republicanisme a la vida política, fins al punt que el projecte de la burgesia progressista que havia protagonitzat la revolució de setembre de 1868 aviat va ser superat pels republicans, que, davant la crisi irreversible en què es va trobar el règim establert pel general Prim, van proclamar la Primera República l'11 de febrer de 1873. Fins a aquests moments, el republicanisme havia manifestat la seva força ja en les primeres eleccions del període, celebrades el gener de 1869, quan foren la candidatura més votada a Catalunya i a significatives ciutats de la perifèria mediterrània com València, Alacant, Sevilla, Cadis i Màlaga. En el decurs de l'any 1869 els republicans havien participat en els diversos motins populars i agraris que havien tingut lloc durant els primers mesos de la revolució, i el mes de maig de 1869 els republicans federals de Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears i Aragó van firmar el pacte de Tortosa –inspirat per Valentí Almirall–, que pretenia l'acoblament dels països que un dia van integrar la unió catalanoaragonesa en la perspectiva d'assolir en el futur una república federal. El setembre de 1869, en nom del pacte de Tortosa, a Catalunya va esclatar la primera insurrecció republicana del període, esclafada per la intervenció de l'exèrcit.

En els mesos –no va arribar a un any– de vigència de la república, la conflictivitat militar, política i social també va ser acusada. El nou règim –la Primera República– havia heretat nogensmenys que dues guerres: la tercera carlinada, espe-

El 29 de desembre de 1874, un il·lustre general de l'exèrcit espanyol, bregat en la guerra contra els carlins i contra la insurgència cubana, Arsenio Martínez Campos, protagonitzà un pronunciament militar a Sagunt que va tancar el Sexenni revolucionari, el període més democràtic de la història de l'estat espanyol en el segle XIX, i restaurava, així, la dinastia dels Borbons en la persona d'Alfons XII. Dos dies després, el darrer de l'any 1874, Antonio Cánovas del Castillo formava el primer Govern de la restauració i el dia 14 de gener el fla-

El 29 de desembre de 1874, un il·lustre general de l'exèrcit espanyol, bregat en la guerra contra els carlins i contra la insurgència cubana, Arsenio Martínez Campos, protagonitzà un pronunciament militar a Sagunt que va tancar el Sexenni revolucionari, el període més democràtic de la història de l'estat espanyol en el segle XIX, i restaurava, així, la dinastia dels Borbons en la persona d'Alfons XII

cialment intensa al País Basc i a Catalunya, i la revolta dels nacionalistes cubans. Havia de donar satisfacció a nombroses reivindicacions populars –per primera vegada a la història del parlamentarisme espanyol es va legislar en matèria social i el règim republicà va abolir l'odiat sistema de les quintes utilitzat pel reclutament militar, que havia provocat nombroses revoltes populars, i els impostos de consums, que gravaven el cost de les subsistències–, però no va aconseguir evitar que les basses socials del federalisme acabessin volent imposar la revolució “des de baix”, de manera que a partir del mes de juny portaren a terme les primeres insurreccions federals, sovint barrejades amb un clar contingut social, que va acabar esclatant durant les dues primeres setmanes de juliol de 1873: el dia 9 es produí la revolta internacionalista d'Alcoi, i el dia 13 Cartagena es proclamava cantó independent, de manera que donava pas a un ampli moviment cantonalista que s'estengué pel País Valencià, Múrcia i Andalusia. Si Catalunya –on s'havien fet diversos intents d'instaurar l'estat català– en restà al marge fou a causa de la proximitat de la guerra carlina.

Justament la insurrecció cantonalista va demostrar la incapacitat de la república per salvaguardar un dels mites burgesos més importants de la història d'Espanya: el de l'ordre. I aquesta incapacitat dels republicans va motivar de vell nou la intervenció de l'exèrcit. El 3 de gener de 1874, el general Pavía, capità general de Madrid, entrava al Parlament, dissolia les Corts i donava el poder a un altre general, Francisco Serrano, el qual instaurà una dictadura que va servir de transició a l'espera del retorn dels Borbons. El dia 1 de desembre, poques setmanes abans del nou cop d'estat de Martínez Campos, el príncep Alfons havia donat a conèixer el *Manifest de Sandhurst*, redactat per Cánovas, on es mostrava disposat a regnar “com a home del segle, veritablement liberal”. Mentrestant, republicans i revolucionaris eren sotmesos a una dura i contundent repressió.

La naturalesa de la restauració borbònica. L'experiència del Sexenni fou determinant en la definició política

EL TEMPS

Gravat de l'època que representa l'entrada triomfal d'Alfons XII pel carrer d'Alcalá de Madrid.

del nou sistema. És veritat que, com han assenyalat diversos historiadors, la restauració no va pretendre “restaurar”, en el sentit literal del terme, l'estat de coses que hi havia abans de la revolució de setembre de 1868. El fet que Cánovas del Castillo prescindís de la reina destronada Isabel II –que pretenia reprendre el tro– i recorrés al seu fill ja era prou significatiu, com ho era també el fet que, del primer Govern de Cánovas, en formessin part militars i polítics que havien pres part activa en la revolució del 68 –com, entre altres, el castís Romero Robledo, signatari d'un famós document on es declarava la dinastia dels Borbons abolida per sempre i on s'afirmava que “*España quedaba para siempre libre de la espúrea raza de los Borbones...*”, i ara era nomenat nou ministre de la Governació–. L'historiador Josep Fontana, ateses les circumstàncies, va explicar, ja fa anys, que el cop d'estat de desembre de 1874, que va permetre la restauració, fou, en realitat, la correcció de la trajectòria seguida des del 1868 i el segon acte de la que, en realitat, havia estat la pseudorevolució de setembre de 1868. Setembre de 1868 i desembre de 1874 serien, doncs, dos episodis d'un mateix procés històric.

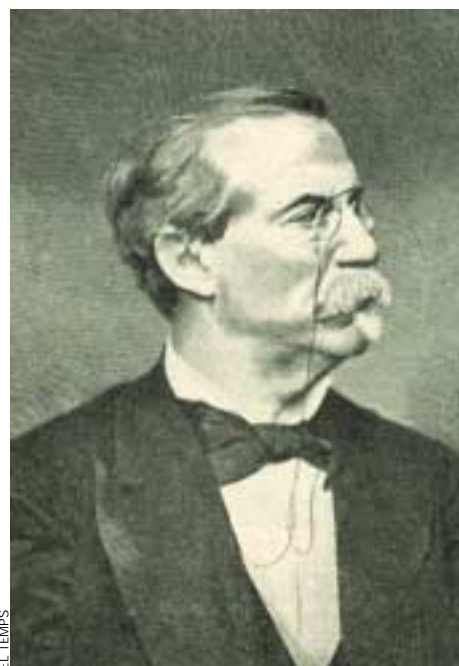
Però, al mateix temps, el cop d'estat de Martínez Campos s'oposava a l'evolució progressiva cap a l'esquerra que s'havia anat produint des de setembre de 1868. Justament, l'eclosió del període democràtic havia servit perquè els sectors populars de la societat espanyola assolissin un nivell d'organització i formació com no havien tingut mai, de manera que havien arribat a posar en perill les pròpies bases de dominació de la burgesia espanyola. En cap altre moment com durant els anys 1868-1874 el sistema capitalista espanyol no havia estat tan qüestionat per les importants mobilitzacions obreres i populars, un moment en què, cal recordar-ho també, havien començat a penetrar i a arrelar entre significatius sectors de la classe obrera catalana i espanyola les idees internacionalistes basades en els plantejaments ideològics de l'anarquisme i del marxisme.

Al capdavant foren aquestes escomeses populars les que van col·locar Cánovas davant l'evidència que calia superar les picabaralles històriques que en el decurs

El malagueny Antonio Cánovas del Castillo (1828-1897) era un monàrquic decidit. La seva tasca va permetre la restauració borbònica en la figura d'Alfons XII, a la dreta.

del segle havien mantingut les diverses fraccions de la burgesia liberal –els anomenats “moderats” i “progressistes”– per fer front a l'enemic comú. Com a mínim des de 1833 –any d'inici de la consolidació del liberalisme, després de la mort de Ferran VII–, la història política de l'estat espanyol havia estat solcada per revoltes freqüents, insurreccions i pronunciaments militars als quals uns i altres recorrien quan volien accedir al poder. De fet, la història d'aquesta etapa mostra l'hegemonia absoluta de la burgesia moderada en el poder, amb els breus parèntesis en què durant els anys 1840-43 o 1854-56 foren els progressistes els que, recorrent al cop d'estat, van posseir el control de l'estat. Ara, en la perspectiva històrica del que havia estat la història del segle, es tractava d'evitar la reproducció d'aquestes confrontacions, de fer un front comú davant el perill popular i de quallar el consens definitiu entre el conjunt de les classes hegemòniques, un consens basat en el manteniment dels seus privilegis històrics. Alguns historiadors han afirmat obertament que els nous partits “conservador” i “liberal”, els partits “dinàstics” que vertebraven la dinàmica política de la restauració, eren, en definitiva, les dues cares d'una mateixa moneda i que representaven interessos comuns que, en clau econòmica, serien els interessos dels latifundistes definitivament vertebrats als dels homes de negoci i de les altes finances.

El disseny del nou sistema. Que Cánovas del Castillo tenia clar quina havia de ser la política que calia seguir a partir del gener de 1875 es va posar de seguida en evidència. El seu primer objectiu era òbviament garantir l'estabilitat de la monarquia restaurada. I per estabilitzar el nou règim calia, en primer lloc, reprimir durament tots els sectors socials i polítics antimonàrquics i situar-los fora del sistema. Si internacionalistes i republicans havien estat ja durament reprimits a l'etapa final de la República i durant el govern autoritari de Serrano, ara la voluntat manifesta era no baixar la guàrdia, negar-los el pa i la sal i evitar la seva reorganització i represa política. Pel que fa al carlisme, aquest va acabar sent

EL TEMPS

derrotat militarment el febrer de 1876, mentre el pretendent Don Carlos abandonava Espanya. En segon lloc, calia integrar dins del sistema monàrquic el conjunt de forces socials hegemòniques, per evitar, d'aquesta manera, que alguns sectors –com havia passat amb els progressistes durant el regnat d'Isabel II– se sentissin marginats del poder i recorressin al cop d'estat. Calia, doncs, construir un sistema de partits suficientment eficaç perquè no hi hagués cap sector de les classes dominants que se sentís poc representat en el poder. Perquè –i això Cánovas també ho tenia clar– era absolutament imprescindible retornar l'exèrcit a les casernes, ja que l'experiència històrica havia demostrat que el recurs a l'exèrcit era un element desestabilitzador. Cánovas fins i tot s'havia manifestat contrari al pronunciament de Martínez Campos que li havia donat el poder... Fet i fet, doncs, es tractava d'integrar l'oposició dins del sistema polític i d'aconseguir que els antics progressistes que havien protagonitzat la revolució de setembre de 1868 no se sentissin marginats.

En poc menys d'un any, mentre va durar la dictadura, Cánovas va obtenir ja èxits espectaculars: després d'aconseguir desbaratar la reacció dels més intransigents que pretenien retornar el tro a Isabel II i restablir la Constitució de 1845, va crear el partit vertebrador de la seva

política, el partit conservador, sorgit d'una assemblea de notables reunida el maig de 1875. A partir d'aquest moment s'inicià la redacció d'una nova Constitució i convenia l'anomenat Partit Constitucional –liderat per Práxedes Mateo Sagasta, i que aplegava una bona colla dels antics liberals progressistes– d'integrar-se en el sistema, encara que fos amb el programa de 1868. A final d'any ho tenia tan clar que el desembre de 1875 va convocar eleccions a Corts, utilitzant la llei de sufragi universal masculí del període revolucionari. La trampa estava servida: aquest recurs pretenia donar a la monarquia restaurada una legitimitat que no havien tingut règims anteriors. Però, a la pràctica, era indiferent el tipus de sufragi –basat en el cens o universal– que s'utilitzés, perquè quan es van celebrar aquestes eleccions, el gener de 1876 Romero Robledo, des del Ministeri de la Governació, es va encarregar que les eleccions les guanyés el partit conservador. Certament, a les eleccions de gener de 1876 es van inaugurar diversos dels fenòmens clau del sistema de la restauració: els frauds electorals, les topinades i corrupcions, i l'absentisme popular en què es va basar el sistema.

La Constitució de 1876 i la configuració jurídica del sistema. El seu èxit de Cánovas del Castillo fou la

Constitució de 1876, que, redactada per una comissió de notables durant l'estiu de 1875, era finalment promulgada el juny de 1876. Es tractava d'una constitució que reflectia la intenció canovasiàna d'institucionalitzar un règim polític que, per una banda, mantenia els formulismes d'una democràcia liberal i parlamentària, però que al remat configurava un sistema netament antidemocràtic. En primer lloc, perquè consagrava el principi de la sobirania compartida entre el rei i les Corts: ambdues institucions representaven la base del poder i la legitimitat del nou sistema. La marginació de la sobirania nacional, però, implicava que a la pràctica el monarca disposés d'una clara hegemonia damunt la resta d'institucions: el rei disposava del poder executiu amb potestat per nomenar i separar els ministres, posseïa la direcció de l'exèrcit, participava en les tasques legislatives a través de la sanció i promulgació de les lleis, i podia convocar, suspendre i dissoldre les Corts amb l'única obligació de reobrir-les en el termini màxim de tres mesos.

En aquestes condicions, no cal dir-ho, la ficció democràtica era clara: el rei tenia a les seves mans la possibilitat de fabricar lliurement les majories parlamentàries, perquè podia dissoldre les Corts i nomenar un nou Govern que convoqués noves eleccions, que, inevitablement, serien guanyades pel partit que es trobés al poder. Perquè sempre guanyava les eleccions el partit que les organitzava. Altrament, les Corts estarien integrades per un congrés de diputats, escollit a raó d'un diputat cada 50.000 habitants, per sufragi censual, i per un Senat constituït per diferents tipus de senadors: senadors per dret propi (hereus del rei, *grandes* d'Espanya, alts càrrecs de l'Església i de l'exèrcit, etc.), senadors de nomenament reial, i fossin escollits per les corporacions i pels més grans terratinents.

És cert que la Constitució de 1876 mantenia la declaració de drets del ciutadà de la Constitució de 1869 –la més democràtica de les promulgades fins aleshores en la història d'Espanya–, però ara quedaven molt limitats i sovint la seva regulació depenia de lleis posteriors; a més, sempre s'establia la possibilitat de sus-

*En aquestes condicions,
no cal dir-ho,
la ficció democràtica
era clara:
el rei tenia
a les seves mans
la possibilitat
de fabricar
lliurement
les majories
parlamentàries,
perquè podia dissoldre
les Corts i nomenar
un nou Govern
que convoqués
noves eleccions, que,
inevitablement,
serien guanyades
pel partit que
es trobés al poder.
Perquè sempre
guanyava les eleccions
el partit que
les organitzava*

Sembla que no és tan cert, com sovint s'ha afirmat, que en el pacte del Pardo es decidís el sistema de torn entre els dos partits, sinó que els conservadors volien garantir la fidelitat dels liberals a la monarquia davant l'expectativa d'una futura regència, i, a canvi, es comprometien a aconsellar l'entrada d'un Govern liberal

pendre'ls en circumstàncies especials a través d'una llei o d'una decisió del Govern. Finalment, en matèria religiosa, la Constitució reconeixia el catolicisme com a religió oficial de l'estat, establia l'atenció del culte i del clergat per l'estat, si bé permetia el culte privat d'altres religions.

Quan durant els anys posteriors el partit conservador en el poder va dur a terme les lleis previstes per la Constitució, sempre ho va fer en sentit restrictiu i antidemocràtic, configurant un sistema clarament autoritari que responia els interessos de les classes dominants de no tornar a perdre mai més el control de la vida política del país. Així, la llei electoral de 1878 establia un sufragi censual restringit als propietaris, el qual, a la pràctica, situava el cens electoral entre uns 800.000 i 900.000 electors (menys d'un 6% de la població); mentre que les lleis d'impremta de 1879 o de reunió de 1880 també tenien l'objectiu de restringir les llibertats.

La situació va començar a canviar i el sistema de la restauració va assolir una aparença de democratització amb l'arribada dels liberals als poder. Certament, perquè el sistema funcionés, calia arbitrar mecanismes de substitució en el poder i possibilitar que l'oposició pogués arribar a governar. El maig de 1880 s'havia constituït formalment el partit liberal o fusionista –sorgit de la fusió entre els constitucionalistes de Sagasta, centralistes i partidaris de Martínez Campos–, i l'any 1885, molt poc abans de la mort del rei Alfons XII, es va firmar l'anomenat pacte del Pardo, davant de la “crisi de la por” motivada per la imminència de la mort del rei, que va consolidar el sistema de la restauració. Sembla que no és tan cert, com sovint s'ha afirmat, que en el pacte del Pardo es decidís el sistema de torn entre els dos partits, sinó que els conservadors volien garantir la fidelitat dels liberals a la monarquia davant l'expectativa d'una futura regència, i, a canvi, es comprometien a aconsellar l'entrada d'un Govern liberal. De fet, Sagasta havia format executiu ja l'any 1881, i, efectivament, el tornaria a formar, després de la mort d'Alfons XII, l'any 1885, sota el període de regència de Maria Cristina.

EL TEMPS

Amb l'entrada dels liberals al Govern es va produir una ampliació jurídica del sistema de llibertats, amb la promulgació de tres lleis fonamentals, que ja es van mantenir en l'ordenament jurídic: l'any 1883 es va promulgar l'anomenada "Llei de policia d'impremta", que va donar via lliure a la llibertat d'expressió i a la premsa lliure. Aquesta llei, que va permetre la recuperació de la premsa i la im-

portant eclosió dels anys republicans, va ser vigent fins a la seva derogació per Franco durant la Guerra Civil. El 1887 el partit liberal va promulgar també la llei d'associacions, que permetia la lliure organització de partits i sindicats i que els conservadors no havien volgut aprovar per evitar la reorganització dels republicanisme i del moviment obrer. La darrera fita democratitzadora del sistema va arribar l'any 1890, amb la promulgació de la llei del sufragi universal masculí, que els liberals van defensar amb l'objectiu d'ampliar les bases polítiques de la monarquia incorporant-hi noves forces polítiques fins aleshores marginades.

De totes maneres, no ens hem de cridar a engany. Aquesta democratització fou fonamentalment formal i jurídica, però sens dubte no va implicar una democratització real de la pràctica política del país. Si bé és cert que fins a la darrereria de segle els liberals van ser cridats a governar en més ocasions que els conservadors, entre uns i altres, de fet, no existien diferències sensibles: partit liberal i partit conservador eren dues organitzacions que responien a uns interessos similars —per això el transvassament de dirigents d'un a l'altre partit no era extraordinari— i en realitat eren partits de camarilles d'amics, basats en el clientelisme polític i en el caciquisme, que va continuar funcionant com sempre. De fet, el sistema del torn entre conservadors i liberals va ser la tònica dominant fins al 1923. L'estat de la restauració només en aparença va voler assemblar-se amb un estat modern, però és justament il·lustratiu el fet que l'aplicació de la llei de sufragi universal masculí no va tenir cap efecte immediat: la desmobilització i l'absentisme populars van continuar sent la nota predominant d'un sistema electoral organitzat des del Ministeri de la Governació i basat en els cacics locals. Només la crisi finisecular de 1898 va començar a qüestionar un sistema tan antidemocràtic i va permetre que el catalanisme polític, que havia assentat les seves bases durant aquests anys, donés el tomb definitiu i acabés plantant cara al sistema restaurador.

Pelai Pagès i Blanch
Universitat de Barcelona

La reina regent i el seu fill, amb cara de pomes agres per la desfeta de l'imperi espanyol a Amèrica. Era l'any 1898.

Valentí Almirall, la concreció del catalanisme polític

Valentí Almirall va unir el catalanisme i el federalisme amb el progrés i la modernitat. Ideòleg infatigable, la seva obra significa un abans i un després per al catalanisme.

Com és prou conegut, la posició ideològica avançada i el febril activisme polític de Valentí Almirall estimulà la possibilitat d'acceleració del *tempo* històric del catalanisme a la fi del XIX, en plena restauració, i molt concretament en el període de 1879 al 1887, durant la qual en fou indubtable protagonista.

Hi ha un abans i un després d'Almirall en el catalanisme polític. No sols per la seva capacitat organitzadora o per haver dotat de la moderna concepció ideològica el catalanisme. També perquè amb iniciatives tan suggerents –i criticades– com publicar Darwin en català, en una associació de progressisme i catalanisme, donà una pàtina d'originalitat i modernitat al catalanisme, allunyant-lo definitivament del clos resclosit de sagristies reaccionàries i gabinets jocfloralescos amb els quals, això sí, hagué de compartir projecte comú de nació.

Almirall destaca pel debat i la polèmica. Escriptor i articulista, en els diversos periòdics on col·labora –*El Estado Catalán, L'Avenç, El Federalista, La Imprenta, La Veu del Centre Català...* i, és clar, en el *Diari Català*–, no és únicament la veu dels convençuts, sinó que encarna també una posició encoratjadora de la polèmica i la discussió.

Així ho declara en el programa fundacional del *Diari Català*: “Del xoc de les idees surt la llum.” El 1880 tots els directors de diaris importants barcelonins, de Roca i Roca a Mañé i Flaquer, han de dir-hi la seva, en el debat provocat per Almirall que aconsegueix fer del catalanisme el centre del debat.

La força polèmica d'Almirall. Els partits dinàstics tenien vots, poder i diners, durant la restauració. Però també és cert que en aquesta època apareixen noves veus que ben aviat comencen a ser les protagonistes, veus que concreten ideològicament el catalanisme. D'entre aquestes destaca especialment, sens dubte, la de Valentí Almirall. Un pensador, un activista, que entén el catalanisme com a força ideològica de progrés, de modernitat. L'èxit ideològic del catalanisme, per la densitat dels textos i l'amplitud de la discussió que afavorí, es converteix, en el darrer terç del segle XIX, en el centre de debat i discussió ideològica. I en bona part gràcies a la força impressionant d'Almirall.

Valentí Almirall fou un dels personatges més singulars de la moderna història de la nació catalana. Assumí, canalitzà i omplí de contingut ideològic el trànsit d'un sentiment de catalanitat di-

fús a una idea concreta materialitzada aviat en plasmació política. Almirall arriba el 1886 a convertir-se en epicentre del catalanisme polític. L'activisme inicial federalista, com el pacte de Tortosa (1869) i la dura crítica a les pàgines d'*El Estado Catalán* (1869-70 i 1873), li donaren una notorietat que, durant els anys següents, encara s'incrementà més.

Cal recordar que patí atacs diversos, sobretot per l'embranchada del *Diari Català*, dels sectors hostils a la maçoneria i al republicanisme que ell encarnava, així com del catalanisme de tradició laica que popularitzava. La seva dimensió radical –el diari és suspès tres vegades– fins i tot provocava por en els ambients que podrien fer-li costat, i així només l'accepten com a mal menor el 1885 per una voluntat de fer front comú de tot el catalanisme davant la discriminació econòmica i cultural que Catalunya pateix a mans de l'estat centralista. Quatre anys després del tancament del diari, el 1881, i també escadusserament durant els anys 1882-84, només coneixem una acció d'unió –Centre Català, Segon Congrés Catalanista...–, justament la protagonitzada per ell. Almirall té una activitat ingent en els anys de la dècada dels vuitanta. A vora del seu activisme, també col·labora tant a *La Renaixensa* com a *L'Arch de Sant Martí*, i és comissionat per ser redactor del famós *Memorial de Greuges*.

Com arriba Almirall a ocupar aquest punt de centralitat? Fou pel seu enorme activisme, blindat per la fortuna financera personal, o per l'encert de generar unes idees amb facilitat per a la projecció? Possiblement, com gairebé sempre, mai un sol factor és determinant. Ací, doncs, també ho és la suma d'una multitud de trets constitutius de la seva personalitat amb una formació acurada, el caràcter dur, l'oportunitat del moment i la disponibilitat i encert de prendre sempre posició en les qüestions destacades en l'àmbit català.

En uns moments en què Catalunya era en el trànsit del món agrari a l'urbà, de la transformació de la ciutat i de l'ecllosió de noves tensions allunyant-se definitivament de l'aristocràcia d'esperde-

EL TEMPS

nya, Almirall esdevé referent de modernitat i catalanisme. És una referència per a una societat on la influència eclesiàstica començava a declinar, en relació amb temps passats, i on idees com el carlisme i l'integrisme deixaven pas a noves formulacions. És en aquest context català que Almirall esdevé el gran agitador d'idees i el personatge de referència que dona propostes de progrés arrelades al país.

1885 i 1886 són els dos darrers anys de màxim relleu social d'Almirall. Tot

Dibuix del pintor Ramon Casas que representa el polític Valentí Almirall (1841-1904), artífex en bona part del ressorgiment del catalanisme al si de la societat.

*Valentí Almirall
fou un dels personatges
més singulars
de la moderna història
de la nació catalana.
Assumí, canalitzà
i omplí de contingut
ideològic el trànsit
d'un sentiment
de catalanitat difús
a una idea concreta
materialitzada aviat
en plasmació política.
Arribà el 1886 a
convertir-se en epicentre
del catalanisme polític.
L'activisme inicial
federalista, com el pacte
de Tortosa (1869)
i la dura crítica
a les pàgines
d'«El Estado Catalán»
(1869-70 i 1873),
li donaren
una gran notorietat
que incrementà
els anys següents*

i que el 1887 encara seguirà gaudint de certa incidència política i social, ja no serà el mateix. Enprèn una davallada, una inflexió, provocada, també, per l'afebliment de la salut personal. Aquells dos anys són els de màxima eclosió d'Almirall. El 1885 s'havia produït una convergència entre Almirall i sectors del catalanisme representats per *La Veu del Montserrat*. És el moment en què *La Renaixensa* li obre les portes. Almirall farà bracet amb Jacint Verdaguer, el poeta nacional alhora que eclesiàstic reputat; però també amb Àngel Guimerà, el qual, a més d'escriptor teatral i poeta igualment prestigiat, era periodista combatiu en *La Renaixensa*. Aquesta convergència entre les diverses tendències possibilita una empena general considerable per al catalanisme, en uns moments en què tota la vida pública, moral, espiritual, acadèmica, docent, oficial, etc., es feia en castellà. Certament, la vida popular –al mercat, a la taverna, a la plaça...– era en català, però el desprestigi d'aquests àmbits estava terriblement accentuat. D'aquesta manera, els intel·lectuals i periodistes catalanistes aconsegueixen enlairar-lo en un moment en què la dependència general ideològica de Madrid era clara. El poeta Joan Maragall reclamarà la independència (moral), i és en aquesta línia que els fonaments d'Almirall són claus i evidents. La memòria i influència d'Almirall ha estat paral·lela a l'evolució del país.

La influència d'Almirall. El 20 de maig de 1936, al Parlament de Catalunya, a dos quarts de sis de la tarda, s'obre una sessió dedicada al cinquantenari de la publicació de *Lo Catalanisme* d'Almirall. ERC i qui serà biògraf d'Almirall, Antoni Rovira i Virgili, en són els promotors. Tots els sectors de la Cambra hi posaren la signatura. S'aprova per unanimitat dedicar-li un homenatge. Després de la petició de Rovira com a majoria i de Lluís Duran i Ventosa com a minoria, el conseller d'Obres Públiques, portaveu del Govern, afirma: "El Govern té l'obligació de recollir aquest esperit que en aquest moment representa tota la cambra per retre aquest homenatge degut a un ho-

EL TEMPS

me que ens ha portat avui, amb el seu esforç, a la magnífica realitat present. Tota nació, tota col·lectivitat política que fa eclosió, es forma, precisament, per l'esforç continuat d'uns homes que li dediquen tots llurs esforços i llur talent. Precisament, les generacions que se succeeixen, aquelles que en recullen els fruits, són els que han de fer justícia a aquestes homes i a llurs esforços. Com a poble, no podem ser desagraïts. Per això el Govern recull aquesta proposició amb tota intensitat, amb tot amor i amb tot efecte."

L'homenatge, però, no s'arribà a concretar mai. De fet, el metge i polític Domènec Martí i Julià, a *Per Catalunya*, ja reclamava un homenatge nacional, perquè fins aleshores només se n'havia fet un de més local. Fou l'agost de 1922, a Badalona, ocasió en què Conrad Roure va escriure que caldria que tots els pobles catalans fessin el mateix: dedicar-li un carrer; i en què esmenta com una de les cinc grans creacions d'Almirall –amb el *Diari*, el Congrés, el Memorial i el Centre Català– l'Ateneu Barcelonès. A més, s'hi

pública federal, amb estudis com “*Datos para su organización*”, apareguda el 1872, o “*Observaciones sobre el modo de plantear la confederación en España*”, que redacta el 1868, sent vice-president del Club dels Federalistes. Una oportuna antologia documental del professor J. A. González Casanova l'aproxima com a peça important al costat d'estatuts, projectes i altres materials similars.

Però també és necessari aprofundir aquests anys d'Almirall més enllà de la dimensió de l'obra publicada i dels textos de premsa, i estudiar què fa Almirall a Barcelona i a Madrid al llarg de tot el Sexenni. L'home de pensament no ha d'amagar el de l'acció, encara que sigui més fàcil trobar els llibres que els documents de l'acció.

Els articles que publica a *El Estado Catalán* són tot un testimoni dels seus objectius, de la seva aspiració d'aconseguir una república ideal, en una formulació de clara dimensió rupturista no amb la monarquia inexistente sinó amb les persones, idees i estructures dominants ancorades en l'antic règim. En la quarantena d'articles que publica en aquesta època manté una línia hipercrítica sobre l'evolució política del nou règim republicà, sobre el qual hi havia tantes esperances i il·lusions. Al costat de denúncies i crítiques hi ha anàlisis sobre fets concrets, com el pacte federal de Tortosa, del qual fou inspirador.

El 1873 publica la *Idea exacta de la Federación* i *La República federal española*, sempre compaginant la creació intel·lectual amb un ritme d'activisme frenètic, com la direcció de la casa de Caritat, fins que el cop militar li ho privarà. És el moment en què explica què és la sobirania i com aquesta pot determinar les limitacions de l'estat central si les parts la tenen. S'hi escarrassa... i aplega pel combat federal la lluita catalanista. Descobrirà models com el suís i el nord-americà, publica llibres i articles que agruparà en sèries com “Cartes ginebrines” a *La Imprenta*; “Diari d'un turista” al *Diari Català*; o simples articles solitaris a *La Il·lustració Catalana*...

Almirall sempre usa la història com a referent per analitzar el present. Expli-

ca, per exemple, l'oposició a l'invasor francès de 1808 més per la condició revolucionària del francès que per ser invasor del regne. El 1880 la conjuntura podia arribar a ser més o menys similar a la produïda durant la guerra del Francès, quant a la disjuntiva de triar entre opcions modernitzadors o involucionistes. Un il·lustrat com ell no podia implicar-se amb una via que no fos la federal i catalanista, amb totes les limitacions que això comportava. Era l'única que li donava l'acomodament a la seva modernitat. Perquè era un pensador que estava subscrit a les revistes culturals europees, que viatjava i analitzava la realitat des dels principis de la modernitat. Aquest és el nord d'Almirall.

El 1878 mira cap a l'interior de Catalunya, i la veu malalta, “decadent”, en diu. “Cal buscar les causes de tanta decadència i encara més assenyalar els remeis més eficaços.” Aspira a posicionar socialment un ideal de catalanisme no basat exclusivament en la llengua sinó també en l'avenç, en la modernitat, en el progrés. És una visió ideològica potser massa agosarada pel moment històric. Sobretot tenint en compte el comportament de les classes rectores, les dirigents. Aquest sentit de modernitat s'exemplifica amb la seva voluntat de publicar la teoria de l'evolució de Darwin en català, la qual cosa no deixa de ser una opció revolucionària, sobretot si es té en compte que encara avui, a alguns estats dels Estats Units, se la considera matèria opinable.

Almirall no és només una font inegotable de producció ideològica, de compromís amb el país i amb la modernitat i progrés, sinó que, a més, és un activista hàbil, que sap usar allò que pot tenir i que té al seu abast. Quan la ingent producció d'articles es veu amenaçada per una llei d'imprensa restrictiva, Almirall busca tota mena de subterfugis per poder seguir produint material. Per exemple, com que la llei alliberava del control de l'autoritat els llibres de més de 200 pàgines, doncs ell fa llibres superant el mínim previst a la llei, per evitar el control i la censura. I si és necessari, fins i tot ho fa augmentant el cos de lletra, per arribar a les 200 pàgi-

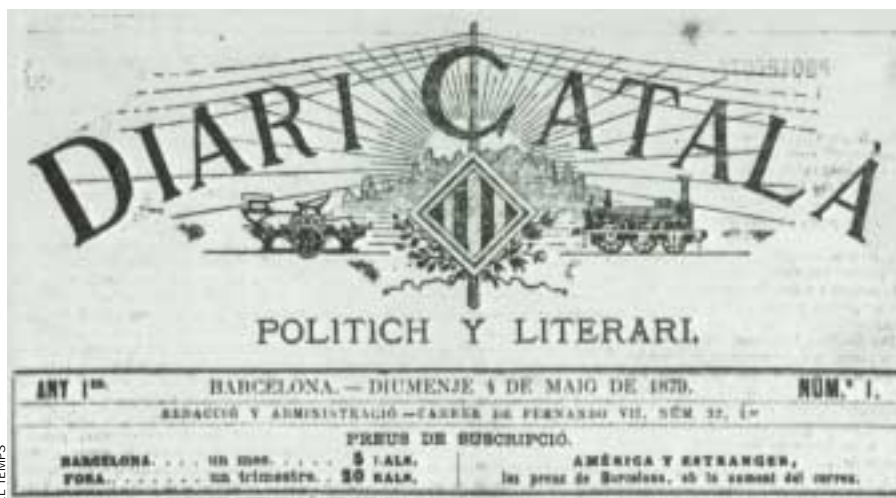
descobrí una làpida que, com la de Peralada, segurament va ser descurada o destruïda pel franquisme triomfant el 1939. En darrer lloc, Eudald Canibell hi parlà per agrair l'homenatge retut a alcaldes i regidors.

En l'acte parlamentari citat de 1936, Rovira i Virgili va fer una llarga semblança biogràfica, i fins en va escriure una altra que representava la simpatia, alhora que la seva influència, de les esquerres catalanistes dels anys vint i trenta cap a Almirall.

L'obra d'Almirall. Sens dubte, l'obra d'Almirall s'ha de publicar i conèixer. Una visió expositiva ens mostra una reflexió sobre el federalisme i sobre el republicanisme, però també sobre com havia de ser el futur del catalanisme polític des d'una base federal, igualitària. Rovira ho diu clar: amb Almirall tenim des de 1869 un projecte de futur.

Així és des de l'etapa inicial de profunda militància republicana, amb iniciatives de tanta importància com el periòdic *El Estado Catalán*, on plasma la seva voluntat de treballar per la re-

L'Avens i La Renaixensa, a les pàgines anteriors, i Diari Català, al costat d'aquestes ratlles, són tres capçaleres cabdals per capir com va ser el moviment catalanista de l'època.

EL TEMPS

L'obra d'Almirall s'ha de publicar i conèixer. Una visió expositiva ens mostra una reflexió sobre el federalisme i sobre el republicanisme, però també sobre com havia de ser el futur, el catalanisme polític des d'una base federal, igualitària.

Rovira ho diu clar: amb Almirall tenim des de 1869 un projecte de futur

nes mínimes i poder, així, continuar difonent les seves idees. Ell mateix ho raonà: “Dues-centes pàgines és un llibre, i el llibre és lliure a Espanya [...]. El que no arriba a les dues-centes pàgines no pot ser publicat sense el vistiplau de l'autoritat, la qual resol sempre sense atendre a cap altra raó que la de ‘perquè sí.’” Aquests mots de 1878 exposen la nítida posició d'activisme intel·ligent: utilitza totes les possibilitats de la llei. I així pot continuar explicant amb ambició el seu programa ideològic, que havia d'atreure, tal com va fer, un conjunt de joves formats, tots advocats en moments en què l'ensenyament superior era inexistent. El compromís ideològic és nítid: “Som partidaris del catalanisme, perquè estem persuadits que utilitzant els avantatges del nostre model de ser especials avançarem més que anant a remolc dels qui res ens poden ensenyar, dels qui valen i pensen menys que nosaltres, per més que el desenvolupament fatal de la nostra història els hagi convertit en àrbitres del nostre destí. En una paraula, som partidaris del catalanisme perquè opinem que pot ser origen de millora i de progrés.”

En ple procés d'involució política de la restauració, després del Sexenni, Almirall adopta el possibilisme. Escriurà i buscarà la creació de noves tribunes. Així, una de molt important en la creació de la consciència avançada serà *La Campana*. Feia només set anys que un general, Gaminde, bombardejava la vila de Gràcia per revoltada, per

federal i per republicana. El 1879 Almirall ho recordà amb un títol periodístic que serà l'homenatge a la campana que mai no s'aturà de cridar per les llibertats i al combat: “La Campana de Gràcia”.

La visió d'Espanya. Els articles periodístics d'Almirall ens recorden també la molt àcida visió que té d'Espanya. La concretarà amb el títol d'*Espanya tal com és* el 1885. A l'article “La sopa”, per exemple, critica la passivitat dels funcionaris, dels que amb la “sopa boba” dels convents ja en tenen prou; igual com critica la passivitat davant l'increment constant del deute nacional. Almirall vol que el país visqui del treball, i que l'estat recapti amb eficàcia, fugint dels endeutaments creixents que el porten a la fallida. D'altra banda, també critica la passió popular pel joc, que considera una nafra que altera l'ideal de la persona i de la col·lectivitat.

Almirall vol alterar la realitat, i arreu on participa, partits polítics o entitats diverses, crearà plataformes de difusió de les idees de modernitat. I així ho fa amb èxit, per a les seves publicacions, tant de públic com econòmic.

Valentí Almirall fou, sense cap mena de dubte, un model d'exemple de la difusió de les idees de progrés i eficàcia, unides en el catalanisme que sempre defensà.

*Josep Maria Figueres
Universitat Autònoma de Barcelona*

Dels congressos catalanistes a 'Lo Catalanisme'

**L'incansable
Valentí Almirall
intentà donar cos
orgànic al catalanisme
ideològic.**

Cal remarcar de Valentí Almirall, juntament amb el seu conegut paper com a teòric i promotor del *Diari Català*, la seva faceta important com a organitzador del catalanisme polític. I, així mateix, tenir en compte el moment històric en què realitza la seva tasca.

La restauració. Almirall apareix en el mapa polític i social en plena restauració borbònica, en què es passa de la plena dictadura militar a un nou sistema polític, basat, certament, en una constitució, i, derivada d'aquesta, la possibilitat d'expressió, tot i que evidentment molt limitada. En aquest context, les tribunes d'Almirall foren prohibides en alguns casos o, en molts d'altres, silenciades. A l'igual que ocorria amb totes les ideologies que la restauració tenia per inconvenients: del carlisme al republicanisme, del catalanisme a l'obrerisme... No hi havia més democràcia que la formal, perquè sense efectiva llibertat d'associació ni d'impresma, com és d'imaginar no podia existir una democràcia real. Les eleccions eren estrictament masculines, restrictives quant a edat dels votants, censatàries, etc. A pesar de totes les mancances i dificultats, Almirall facilità recursos ideològics: va promoure textos assagístics i va emprar diversos tipus de textos, des de la novel·la fins a l'article, el tractat o la conferència, per expressar diferents idees. Tanmateix, s'adona que no basta i ben aviat aspira a dotar d'instruments als qui s'han d'organitzar, amb la qual cosa malda per disposar d'una expressió orgànica.

D'aquesta manera, Almirall crea el 1883 l'organització que bateja com Centre Català, de nom prou semblant al

"Centro" que, des del 1880, escrivia que calia a Catalunya. Tot i que el Centre Català assegura en els seus estatuts que no s'ocuparà de política ni de religió, en realitat tota la ideologia d'Almirall, inclosos aquests temes, en serà la base. La gran aportació del Centre serà el Congrés Catalanista que promou el 1883, seguint els passos del primer, del 1880, impulsat directament per Almirall.

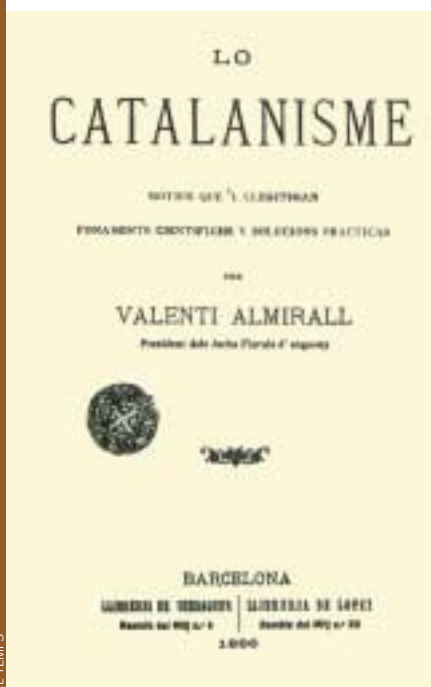
Tant en un com en l'altre, Almirall hi articula les tribunes que posteriorment li donen un gran protagonisme en el catalanisme cultural i polític. De fet, la gran causa de l'èxit de tot el que ell impulsa, del 1880 ençà, és la unió de grupets locals aïllats, ja que aconsegueix articular-los i que treballin coordinadament. Així, se n'incrementa l'operativitat i efectivitat, en un moment en què arreu del Principat l'associacionisme vivia una fase expansiva. Malgrat tot, malauradament aquesta unió es trencarà al cap d'uns anys.

El Primer Congrés Catalanista. El 1880 té lloc el Primer Congrés Catalanista, del qual disposem de la documentació gràcies a la transcripció taquigràfica de les actes. En aquestes es declara que l'objectiu bàsic és el "foment del catalanisme en sas diverses manifestacionse, creyent que és ja arribada la hora de reunir als elements del nostre renaixement que tan vigorós se mostra".

L'èxit de participació acompanya la iniciativa. Aplega 1.200 delegats d'entitats diverses a Barcelona, amb la voluntat de discutir sobre aspectes econòmics, la defensa del dret català, la preocupació per l'ensenyament i la llengua... i amb l'objectiu estratègic que la identitat de Catalunya s'expressi lliurement a Espanya i que no sigui ofegada i suplantada per la de Castella. Així, es rebutja el separatisme però també l'opressió constant en la docència i el món públic, on el català és proscrit, discriminat.

Les sessions tenen lloc al Tívoli, després de l'acte inaugural al Saló de Cent municipal i de la primera sessió al Teatre espanyol. Durant un mes i mig els delegats parlen i discuteixen entre les opcions per organitzar-se, prou conegudes pel bon treball sintètic efectuat per Jordi Galofré l'any 1974.

Ni l'Acadèmia de la Llengua Catalana ni la unitat d'acció apareixen com a punts del Congrés, però sí, en canvi, la defensa del dret català, que s'expressarà vigorosament el 1881, o la vulgarització de conceptes nous, que faran que el catalanisme surti al carrer a partir d'aquell moment

Les actes ens ajuden a aproximar-nos a les discussions, en les quals sempre hi ha present la contínua mà d'Almirall, que, incansable, desitjava lligar progrés i modernitat al catalanisme, i fer-ho d'una manera distant a la reacció carlina ancorada –com deia– en l'antic règim, a la qual acusava d'estar amarada del clericalisme més estàtic.

La modernitat, l'aposta pel progrés, no és només una qüestió ideològica, o un simple debat teòric, sinó part de la pràctica real. De fet, tot el que és present en el Congrés destil·la modernitat. Per exemple, en aquestes jornades fou la primera vegada que la taquigrafia, el mètode Garriga, s'emprà en uns parlaments. O també, d'altra banda, s'introdueix l'explicació de la teoria evolutiva del darwinisme, o l'experimentalisme en literatura, o el debat sobre nous recursos en periodisme... El lema és la voluntat del progrés, d'anar sempre endavant. No és casual, per exemple, que la revista *L'Avens*, tan vinculada a Almirall, tingui aquest nom.

El Congrés fixa un element de modernitat tan profund que fins i tot avui dia se'n pot copsar la vigència. Pel que fa a la identitat catalana, no es limita a una reivindicació cultural, com pot ser la de l'oficialitat del català. Almirall també hi inclou la necessària crítica cap al drenatge centralista de l'estalvi català o dels recursos catalans. En la xerrada sobre "Nova missió del catalanisme", en ple Congrés, reclama la necessitat que el catalanisme s'ocupi no només de cultura, sinó també i especialment d'economia, i abraçant des de l'agricultura fins a les finances.

Ni l'Acadèmia de la Llengua Catalana ni la unitat d'acció apareixen com a punts del Congrés, però sí, en canvi, la defensa del dret català, que s'expressarà vigorosament el 1881, o la vulgarització de conceptes nous, que faran que el catalanisme surti al carrer a partir d'aquell moment. És en aquest aspecte on rau bona part de l'èxit d'Almirall. Qui observi la premsa barcelonina i comarcal de l'època, com la vigatana *La Veu del Montserrat* o la gironina *El Teléfono Catalán*, veurà com aquesta s'implica en la que es pot anomenar "la gran polèmica del 1880", en la qual per primera vegada en

la història catalana els mitjans de comunicació polemitzen sobre el catalanisme, amb aportacions fins i tot de directors dels grans periòdics barcelonins. El catalanisme, en fi, es fa general, viu a tot, surt al carrer, és motiu de debat i de polèmica. L'èxit del Congrés, doncs, és un fet.

El Centre Català i el el Segon Congrés Catalanista. La idea de crear el Centre Català es fixà l'11 de setembre de 1880, quan l'equip que promovia el *Diari Català* –suspès i present de nou al carrer amb el títol alternatiu de *La Veu de Catalunya*– fa pública la intenció de crear el Centre. En realitat, més que assegurar-ne la creació, el que fa és demanar retòricament per la necessitat que existeixi: "És convenient la formació d'un gran 'Centro' de caràcter permanent, científic i artístic, que siga aliat amb tots los altres 'centros' que acceptin la unió, servint d'enllàs a tots los de Catalunya?".

Es recollia, així, la idea expressada ja l'agost anterior per Almirall, en un article al seu diari, en què postulava la creació del punt d'enllaç, de la plataforma operativa en els aspectes que li interessien: excitació i formació de la ideologia que porti a l'organització de la reivindicació, a la política.

La pregunta retòrica obté una resposta pràctica ben aviat. El Centre Català és ja una realitat el 1882 i, tot d'una, l'any següent impulsa el Segon Congrés Catalanista (1883). Aquest permetrà arribar a concretar acords d'actuacions conjuntes del catalanisme, tot i que per poc temps. El Centre Català, pel seu costat, es projectarà fins a la crisi dels Jocs Florals del 1888, quan es manifesta públicament la disputa de diversos grups per intentar assolir l'hegemonia del catalanisme i, consegüentment, es perd la unitat orgànica. Més tard, la Unió Catalanista i molt especialment la Lliga de Catalunya recolliran l'herència d'aquests intents d'unió inspirats per Almirall.

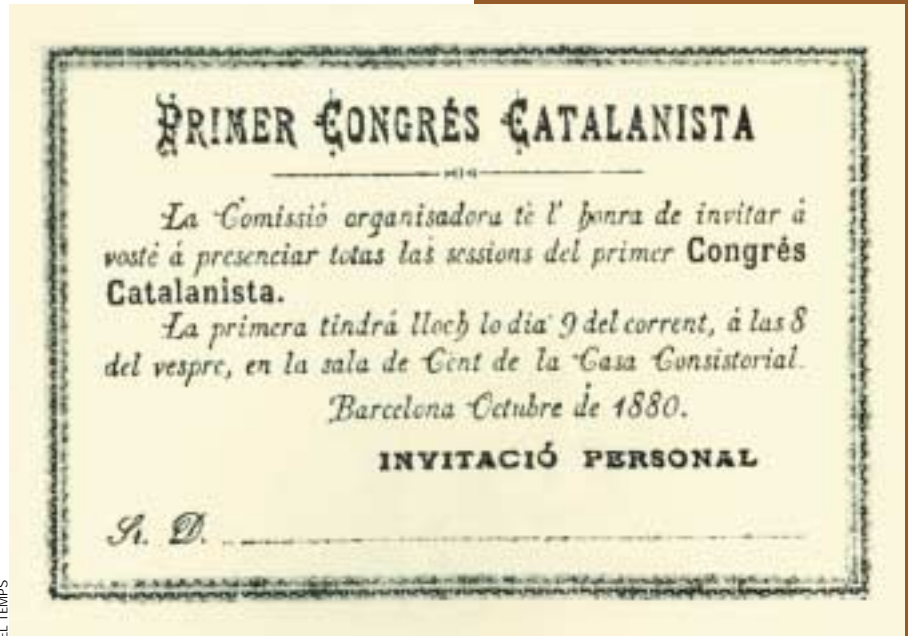
Tot i que Almirall rep atacs considerables des de dins mateix del catalanisme, el cert és que en el bessó triomfa. Sens dubte, les seves posicions ideològiques l'allunyen, per republicà i laicista, de moltes tribunes catalanistes que el volen combatre. Però també és ver que la sembra d'Almirall acaba prenent força, so-

bretot pel que fa a la suma d'esforços. L'aproximació entre els diversos grups de catalanisme esdevé un fet real. I tot i les considerables contradiccions i dures tensions internes impossibles de conciliar, els grups catalanistes s'articulen progressivament, si més no suficientment perquè el catalanisme comú prengui posicions inequívokes, compartides per tots els sectors. Entre altres objectius comuns, el catalanisme, en el Segon Congrés, es declara partidari que la llengua catalana "sigui declarada oficial espanyola al igual y al nivell de las demás que's parlen en la nació", i reclama la conservació de la legislació civil, així com disposar d'un Tribunal Suprem català, d'una administració catalana i que el poder protegeixi els interessos catalans. Aquest acord reivindicatiu representa un fil de continuïtat entre el *Diari Català* del 1879 i els diversos punts de conjunció que es materialitzaran el 1885 en un programa comú compartit. És un èxit indubtable, tot i que el 1887, amb l'escissió del Centre, els camins orgànics del catalanisme seran divergents.

De totes maneres, en vertebrar una esguerra catalana, el Centre Català, com a organització, fracassà, i serà llavors la Lliga, combatuda per Almirall, la que dominarà l'escena política següent. L'encert de la modernitat no fou prou poderós davant la poderosa força de la religió que encunyà el nacionalisme, amb un component religiós semblant al que arrelà a Irlanda o Polònia.

'Lo Catalanisme'. No hi hagué continuïtat, doncs, del breu parèntesi d'acord, en el si del catalanisme orgànic. Ara bé, Almirall no defalleix. Continua lluitant, escrivint i difonent la seva idea de la necessitat d'articular el catalanisme per fer front a una Espanya opressora.

És en aquest sentit que redacta la seva obra més coneguda, justament titulada *Lo Catalanisme*, que aparegué en els Jocs Florals del 1886. Escrita de manera ràpida i tanmateix fina i directa, com tota la prosa d'Almirall de gran impacte social, aconseguí un ressò notable. L'obra es publicà en segona edició (1888), en traducció al castellà (1902), en facsímil de la primera edició (1978) i en format butxaca (1979). Un total, doncs, de cinc

edicions feren d'aquesta obra una de les manifestacions escrites més reeixides, juntament amb *La nacionalitat catalana* de Prat de la Riba, de les reivindicacions polítiques.

Lo Catalanisme ajudà que el catalanisme compartís postulats de sentiments i records per endinsar-se en noves parcel·les de la conducta humana. L'economia, el dret, la política, l'ús oficial de la llengua catalana, etc., queden plasmades en una reivindicació global: l'aspiració que Catalunya recobrés la seva personalitat històrica, sense influències desnaturalitzadores i respectant la voluntat de llibertat dels seus habitants. Desitja un model d'estat compost: la confederació, d'igual a igual, en la qual hom respecti drets territorials, i a la qual la formulació del règim polític, monarquia o república, sigui indiferent sempre que Catalunya disposi de la seva plena personalitat reconeguda. En llenguatge dur –acusa l'estat espanyol de tirà per perseguir la llengua catalana–, entenedor i raonat, *Lo Catalanisme* es configura com una de les aportacions més diàfanes i incisives. El progrés vindrà, argumenta Almirall, de la unió lliure entre els territoris històrics. De la mateixa manera com s'organitzaren els Estats Units o Suïssa. Tanmateix, l'estat espanyol preferí la confrontació.

Josep Maria Figueres

Universitat Autònoma de Barcelona

A la pàgina del costat, coberta de la primera edició de *Lo Catalanisme*, obra de l'any 1896 fonamental per entendre la visió nacional de Valentí Almirall. Dalt, una invitació personal per assistir al Primer Congrés Catalanista.

‘Espanya tal com es’, la visió crítica d’Almirall

‘Espanya tal com és’, publicada en català el 1885 en forma de fascicles, mostra la descripció, per Valentí Almirall, de la cruel Espanya de la restauració.

La posició d’Almirall envers Espanya s’expressà, tot just en encetar-se el període de la restauració, des dels articles de *La Imprenta* fins a l’obra ideològica més coneguda, *Lo Catalanisme*, passant per les dues novel·les polítiques poc conegudes, els articles al *Diari Català*, les constants accions públiques en mítings i conferències, etc. Ara bé, on no hi ha dubte que aconseguí un major impacte fou en el llibre *Espanya tal com és*.

‘Espanya tal com és’. En el cicle de conferències que organitzà l’octubre passat el Museu d’Història de Catalunya dedicat a Valentí Almirall, exposàrem que el conegut assaig amb el títol *Espagne telle qu’elle est* fou escrit en català i no en francès, com s’ha escrit repetidament. I no només fou escrit en català, sinó que aparegué publicat a Barcelona i no a França, tal com se sol afirmar reiteradament.

La dura crítica de l’Espanya de la restauració aconseguí un enorme èxit editorial. En forma de sèrie de reportatges aparegué publicat a la revista *L’Arch de Sant Martí*, signat amb el pseudònim “Un espanyol”. Es publicà en fascicles, en plecs no numerats i paginats correlativament. Foren aplegats el mateix 1885 en el volum anual que la

publicació setmanal editava en acabar l’any, que recollia els plecs, i així a les enquadernacions hi ha l’estampació del logotip de la revista. En francès fou publicada en tres edicions: *Revue du Monde Latin* (1886), Montpeller (1886) i París (1887). Alexandre Plana l’edità en català (1915) i Antoni Jutglar en castellà (1972 i 1983). La traducció del gran amic d’Almirall Cels Gomis fou publicada en castellà a Barcelona (1886) i reeditada a Cuba (1889). En total, nou edicions. Les dificultats en la conservació del material hemerogràfic, amb poques col·leccions conservades, més l’escàs eco en la seva dimensió editorial —uns plecs incorporats a un setmanari—, feren la resta. A més, aquests volums no foren consultats per historiadors de les idees, sinó per historiadors de la literatura, ja que el gruix del contingut de la revista són poemes.

L’obra. L’opinió crítica d’Almirall envers Espanya aconseguí una notable difusió. Constitueix una formidable descripció periodística, i és coherent amb tota l’obra assagística anterior i posterior. De fet, l’obra és un cant a la necessitat d’incidir en una via catalana pròpia, allunyant-se de l’estat espanyol ineficaç, corrupte, caciquista i immoral de la restauració espanyola. Davant el

panorama d'immoralitat, corrupció financera, electoral, discriminacions, tortura policial, etc., Almirall fustiga ardentment el poder, i ho fa amb vius diàlegs, descripcions contundents i la voluntat última de transformar la realitat des de la posició del federalisme i la democràcia.

Almirall passa revista a l'organització de l'estat, la capitalitat de Madrid, l'exèrcit, l'economia, el comportament col·lectiu... La seva anàlisi és, sens dubte, una de les més lúcides, combatives i eficaces del moment, i s'hauria d'enllaçar amb les seves novel·les polítiques del 1878 i els nombrosos articles periodístics –a *El Estado Catalán*, a *La Imprenta...*– que malden en la necessitat que sent de transformar l'estat espanyol en un espai de llibertat i justícia pels pobles i les persones.

Malauradament, actualment no hi ha cap versió d'aquesta obra al mercat en català, només es pot aconseguir la darrera edició castellana. Els dos fragments que recollim són, naturalment, extrets de l'edició catalana de *L'Arch de Sant Martí*, la inicial del 1885. Vegem-ne un primer fragment:

“Heu-nos ja, doncs, fent cap a la capital, pel millor carril d'Espanya, lo qual pertany a la companyia més rica i més poderosa del nostre país. Hem escollit el tren més ràpid, que ens portarà amb una velocitat de 35 quilòmetres per hora, o sia la meitat de la dels trens ràpids de l'Europa central, i parant-se en més de cinquanta estacions, en un trajecte de 631 quilòmetres. Si la millor línia d'Espanya, pertanyent a una companyia que posseeix un traçat de dos mil quilòmetres aproximadament i qual direcció resideix de fet a París, fa el seu servei d'una manera tan rudimentària, pot judicar-se dels serveis que representen les demás línies més pobres. Per a donar-ne una idea ens bastarà fer constar que entre Barcelona, Lleida, Saragossa i Madrid no hi circula sinó un tren de passatgers diaris, a la velocitat de 30 quilòmetres per hora, i dos trens setmanals, que s'anomenen express, a 35 quilòmetres per hora. [...] En tals condicions pot judicar-se quina deu ser la situació del comerç i de la indústria del país.”

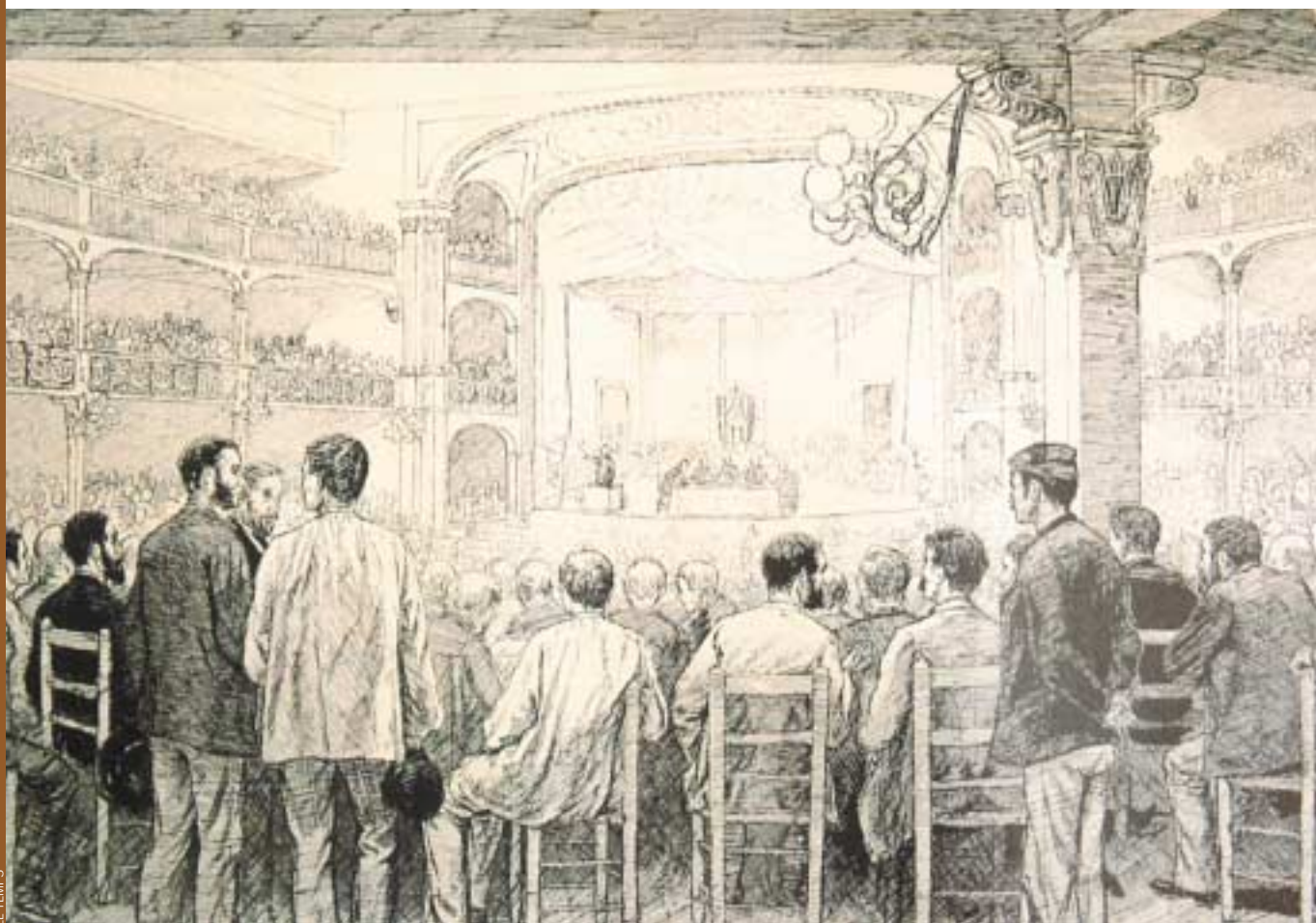
EL TEMPS

Més endavant Almirall rebla el clau en un altre passatge il·lustratiu del comportament despòtic i antidemocràtic del poder polític, i del judicial, tant a la Península com a les colònies: “Lo governador civil és generalment un aventurer que deu son lloc a l'amistat del ministre, i es porta com un vertader pachà (sic) en son govern. No falten exemples de governadors que, abans d'obtenir lo pachalik (sic), eren senzills gasetillers d'un diari sense subscriptors i percibien de 50 a 100 pessetes al mes, que amb prou feines els hi arribaven per a l'esmorzar. El dinar, el sopar i demás s'ho procuraven per medi d'enginyers propis dels bohemis, que constitueixen una classe tan nombrosa en la capital de totes les Espanyes. Lo sou d'un governador no és molt gros; varia entre 10.000 i 15.000 pessetes, segons la importància de la província [...]”.

L'obra no abunda en consideracions generals abstractes sinó que s'esforça a fer veure les contradiccions del poder polític, corrupte, lligat a interessos econòmics, i amb voluntat egoista de classe i sense pensar en el bé comú i la felicitat de la població. Per aquesta raó introdueix exemples de l'acció dels governants. El campió és, segons les seves notes, Romero Robledo, de penós record en la història de la persecució de la llengua catalana, com ha exposat prou nítidament Francesc Ferrer en la seva monografia. Almirall escriu:

“En un ingenio de la illa de Cuba se castigà tan horriblement a una negra

Valentí Almirall va escriure *Espanya tal com és* tot just a l'inici de la restauració borbònica. A la pàgina següent, reunió al Centre Català.

EL TEMPS

que morí aquella nit mateixa. Després d'haver-la cruelment fuetejada li havien passat una corda pel coll i arrossegada pels camins de la plantació fins al cep, a on se la fixa pel cap. Doncs aquella pobra negra no era esclava perquè una llei que data d'alguns anys abolí l'esclavitud i no deixa subsistent sinó una espècie de patronat temporal en el qual l'aplicació de les penes corporals hi és formalment prohibida. La discussió féu saber que l'ingenio pertanyia als hereus Zulueta, entre els quals es compta la senyora de Romero Robledo i que era administrat per el governador civil de l'Havana, el senyor marquès de Alta Gracia. Aquest crim horrorós comès en la persona de la jove Àgata de tretze anys d'edat i epilèptica queda impune. Hi hagué encara més, el regent de l'ingenio senyor Zamora tingué l'audàcia de fer publicar un comunicat desvergonyit en el qual assegurava que en menyspreu de la llei les coses anaven en el seu domini com

en lo bon temps de l'esclavitud que els negres treballen vint hores diàries i que per estimular-los i fer que no s'adormissin hi havia constantment robustos i valents capatassos que fan anar meravellosament lo mocho [fuet]. Vertaderament, lo cas de la pobra noia prova eloqüentment que el fan anar amb destresa. [...] Després d'escriure aquestes ratlles llegeixo en los diaris que el tribunal de Colon [Cuba] ha declarat que considera que els autors de l'assassinat no s'han fet culpables sinó de lesions menys greus i que per consegüent ha condemnat als executors de l'atemptat, és a dir, als que per força manejaren lo fuet a quatre mesos de presó. Heus ací el brillant resultat obtingut després d'haver commogut l'opinió pública i d'interpel·lar al govern a les Corts, per a exigir-li el càstig d'aquest crim.”

Josep Maria Figueres
Universitat Autònoma de Barcelona

Cronologia de Valentí Almirall, el catalanisme i la restauració

8 març 1841. Neix Valentí Almirall.
18 setembre 1868. S'inicia la revolució progressista que destrona Isabel II. Es constitueix el Club dels Federalistes, del qual Almirall n'esdevé vicepresident i president i director del seu portaveu, el diari *El Federalista*. Publica *Bases para la constitución federal de la nación española y para la del Estado de Cataluña*, amb el subtítol: "Observaciones sobre el modo de plantear la confederación en España por el Vicepresidente del Club de los Federalistas".

18 maig 1869. Signatura del pacte de Tortosa, inspirat per Almirall.

Juliol 1869. Almirall funda *El Estado Catalán*.

Setembre-octubre 1869. Insurrecció republicana, iniciada a Catalunya, i que es propaga al País Valencià, Múrcia i Andalusia. Detenció d'Almirall, deportat a les Balears.

Abril 1870. Esclata a Barcelona un motí contra les quintes en què participa Almirall. Poc després funda el setmanari *La Campana de Gràcia*.

16 novembre 1870. Les Corts elegeixen Amadeu de Savoia rei d'Espanya. El nou rei arriba el 20 de desembre i és coronat el dia 2 de gener de 1871.

21 abril 1872. Esclata la guerra carlista, que, després de la derrota inicial, es reprèn el mes d'octubre.

11 febrer 1873. Abdicació d'Amadeu I. Es proclama la Primera República. Almirall és nomenat director de la Casa de la Caritat pel president de la Diputació, Anselm Clavé.

Març-abril 1873. Almirall resideix a Madrid, on publica *El Estado Catalán*. En retornar a Catalunya dirigeix l'Escola Industrial i Mercantil de Sabadell.

3 gener 1874. El general Pavía dissol les Corts i posa fi a l'experiència republicana.

29 desembre 1874. Pronunciament a Sagunt del general Martínez Campos. Alfons XII és proclamat rei d'Espanya.

30 juny 1876. Es promulga la nova Constitució del 1876, vigent fins al 1923.

1878. Almirall publica *Escritos catalanistas. El renacimiento catalán, las leyes forales y el carlismo en Cataluña*. És escollit president de l'Ateneu Lliure de Barcelona.

El setmanari *La Campana de Gràcia* va ser fundat per Valentí Almirall i Llozer (Barcelona, 1841-1904), qui també esdevindria president del Centre Català.

1879. Almirall funda el *Diari Català*, el primer diari redactat íntegrament en català.

11 setembre 1880. Es reuneix a Barcelona, convocat per Almirall, el Primer Congrés Catalanista.

Juliol 1882. Es crea a Barcelona el Centre Català, una entitat aglutinadora de caràcter científic i cultural. Almirall n'és el president.

23 juny 1883. Segon Congrés Catalanista.

10 març 1885. Representants d'entitats econòmiques i culturals de Catalunya presenten al rei la *Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya*, conegut com a "Memorial de Greuges", del qual Almirall n'és el redactor.

1886. Almirall publica *Lo Catalanisme: Motius que'l legitiman, fonaments científics y solucions pràcticas* i les versions francesa i espanyola d'*España tal cual es*, una crítica contundent contra l'Espanya de la restauració.

Octubre 1886. Es funda a Barcelona el Centre Escolar Catalanista.

30 juny 1887. El Govern promulga la llei d'associacions, que permet una ràpida reorganització del moviment obrer i del republicanisme.

5 novembre 1887. Es funda a Barcelona la Lliga de Catalunya, escissió del Centre Català. Almirall resta com a representant d'un catalanisme laic, republicà, progressista i d'esquerra.

15 maig 1888. S'inaugura l'Exposició Universal de Barcelona. Almirall s'hi havia manifestat en contra.

1889. En el decurs de l'any té lloc a tot Catalunya una campanya contra el projecte de reforma del Codi Civil i en defensa del dret civil català.

9 juny 1890. S'estableix el sufragi universal masculí.

Febrer 1891. A Barcelona es funda la Unió Catalanista, amb l'objectiu d'estructurar i dirigir el catalanisme polític. Almirall en resta al marge.

25-27 març 1892. L'assemblea de la Unió Catalanista celebrada a Manresa aprova les "Bases per a la constitució regional catalana", conegudes com a Bases de Manresa.

30 novembre 1896. Almirall, escollit president de l'Ateneu barcelonès, pren possessió del càrrec i en el seu discurs crida l'atenció sobre els processos de Montjuïc que s'estaven efectuant contra l'obrerisme català. Minva la seva activitat pública.

24 abril 1898. Estats Units declara la guerra a Espanya. La derrota espanyola, consumada el mes de juliol, obre la crisi més profunda de l'Espanya de la restauració.

20 juny 1904. Mort d'Almirall. Deixa la seva casa a l'Ajuntament de Barcelona i els seus llibres a la Biblioteca Arús, que ell mateix havia fundat.

A cura de *Pelai Pagès*

Valentí Almirall Forjador del catalanisme polític

Josep Maria Figueres i Artigues

Col·lecció "Catalans Il·lustres", Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2004. 286 pàgines.

Reeditada amb motiu del centenari de la mort de Valentí Almirall, aquesta obra de Josep M. Figueres, publicada per primera vegada l'any 1990, és una bona biografia de qui, com el mateix subtítol indica, fou el "forjador del catalanisme polític". Certament, esdevé difícil entendre el catalanisme contemporani sense l'empremta decisiva i contundent d'Almirall, que, en el marc hostil i gris de la restauració, va ser capaç de donar les primeres passes cap a l'organització del catalanisme polític. Figueres, en el seu llibre, fa un repàs ample i ben documentat de la peripècia vital d'un Almirall que, després de fer estudis jurídics a la Universitat de Barcelona i de participar en la tertúlia de la rebotiga de Frederic Soler, "Pitarra", esdevé un revolucionari i republicà federal, propagandista en nombroses publicacions periòdiques que, després del fracàs del Sexenni revolucionari, funda el *Diari Català*, convoca i organitza

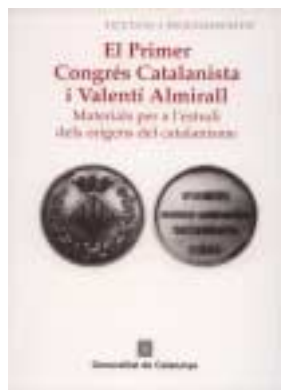
el Primer Congrés Catalanista, el punt de partida del nou catalanisme polític, i publica *Lo Catalanisme*, la primera obra doctrinal on s'exposen els principis bàsics del nou corrent polític. A desgrat de les divisions que ben aviat apareixeran dins el catalanisme –i que posen de manifest que ens trobem davant d'un moviment ideològicament plural des dels seus orígens– i de la marginalitat en què finalment cau Almirall, ens trobem, i Figueres ho analitza bastant bé, davant d'una figura clau de la Catalunya del darrer quart del segle XIX i indispensable per entendre la Catalunya contemporània. **P. P.**

El Primer Congrés Catalanista i Valentí Almirall Materials per a l'estudi dels orígens del catalanisme

A cura de Josep Maria Figueres i Artigues

Col·lecció "Textos i documents", Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2004. 282 pàgines.

Publicat per primera vegada l'any 1985, el llibre recull l'edició facsímil del *Diari de sessions del Primer Congrés Catalanista*, tal i com el va donar a conèixer el *Diari Català* en el decurs dels anys 1880-1881. L'interès del llibre rau en el fet que ens trobem davant dels materials que permeten conèixer la importància que va assolir aquest congrés per a la consolidació del catalanisme com a moviment polític, els problemes que s'hi van debatre, les personalitats que hi van participar i les conclusions a què s'hi van arribar. Així queda clar l'interès dels seus participants pels aspectes econòmics, jurídics, educatius i lingüístics per tal d'aconseguir la plena recuperació de la identitat nacional del país i com aquest primer congrés, celebrat l'octubre del 1880, fou el pas perquè sorgissin opcions polítiques netament catalanes. Les actes es recullen senceres, tot respectant l'ortografia i la sintaxi amb què van aparèixer publicades. En

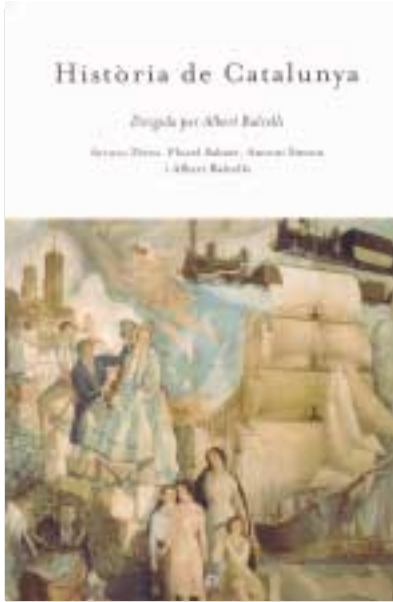
l'estudi introductori, Josep M. Figueres elabora una breu biografia de Valentí Almirall, un estudi del *Diari Català* i una síntesi del que fou el Congrés i dels grans temes que s'hi van debatre. En l'apèndix s'inclou una exhaustiva bibliografia d'Almirall i sobre Almirall, i també una relació completa dels articles que va publicar al *Diari Català*. **P. P.**

Història de Catalunya

Albert Balcells (dir.)

L'esfera dels llibres. Barcelona, 2004.

Albert Balcells, Arturo Pérez, Flocel Sabaté i Antoni Simon, historiadors de reconegut prestigi, han elaborat, sota la direcció del primer, una nova síntesi de la història de Catalunya. L'aparició d'obres d'aquestes característiques resulta molt necessària com a eina per trencar el divorci entre la recerca i la divulgació. En paraules d'Albert Balcells, aquesta obra "tracta alhora d'una història de Catalunya i dels catalans, en el sentit que estudia tant allò que constitueix la identitat col·lectiva com allò que ha dividit i enfrontat els naturals del país al llarg dels segles, d'una història alhora social i nacional, compromesa amb el futur de Catalunya però exempta d'essencialisme".

A les seves 900 pàgines, el volum recull la història de Catalunya des dels primers pobladors fins a les eleccions al Parlament de Catalunya de novembre del 2003. El llibre ens proposa un balanç que, a partir de la sistematització i anàlisi de les principals aportacions bibliogràfiques del darrer quart de segle, intenta defugir tant els inconvenients dels breviaris assagístics com la fragmentació de les obres enciclopèdiques en diversos volums.

D'altra banda, els autors utilitzen un discurs interpretatiu entenedor i coherent, adreçat a un públic ampli (d'aquí i de fora, especialista o no) interessat en la història de Catalunya. I això es fa, tanmateix, sense perdre el rigor que hauria de caracteritzar la tasca de l'investigador.

Tot i la seva vocació d'obra de síntesi i de divulgació, els autors no s'estan de defensar algunes tesis innovadores que han generat debats historiogràfics en dates recents. Així, el llibre vol sumar-se a altres treballs en els quals s'intenta desfer la tesi que defensa que no es pot parlar de nació i de nacionalisme abans de la revolució burgesa del segle XIX. Per contra, avui, els historiadors que estudien els segles XVI i XVII tendeixen a parlar de nacionalitats abans del nacionalisme, d'identitats col·lectives protonacionals o de consciències ètniques anteriors a l'edat contemporània i a les revolucions liberals.

Cadascuna de les quatre parts en què es divideix el llibre ha estat elaborada per un especialista: Arturo Pérez ha tingut cura de la primer part ("Prehistòria i antiguitat"); Flocel Sabaté, de la segona ("Catalunya medieval"); Antoni Simon s'ha responsabilitzat de la tercera ("Catalunya moderna") i Albert Balcells, de la quarta i última ("Catalunya contemporània"). Cada capítol s'acompanya d'una bona tria bibliogràfica que esdevé una guia útil que permet al lector interessat aprofundir en els temes estudiats.

L'obra conté una ben triada selecció de fotografies, il·lustratives d'alguns dels aspectes estudiats al llarg de les seves pàgines. Per contra, trobem a faltar el sempre útil índex onomàstic, i més encara en un llibre tan extens com el que ens ocupa.

En definitiva, ens trobem davant d'una molt bona síntesi de la història de Catalunya, que té la lloable intenció de posar a l'abast d'un públic ampli i amb motivacions diverses la mil·lenària història dels catalans i de les catalanes.

Santiago Izquierdo Ballester

EL TEMPS D'HISTÒRIA

EL TEMPS

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA